

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ YENİ SAĞ DEVLET VE EKONOMİK LIBERALİZM: DEVLET VE PİYASA İLİŞKİSİNİN POLİTİK EKONOMİSİ

Yrd. Doç. Dr. Ceyhun HAYDAROĞLU *

Satı TATLISU **

Özet

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Keynesçi genişleme sona erdi ve 1970'li yıllarda ortaya çıkan küresel ekonomik kriz, sosyal devlet anlayışından liberal piyasa ekonomisine geçişin zeminini hazırladı. Liberal ekonomik görüşlere uygun olarak, devlet yeniden tanımlanmış ve dünyanın gelişmiş ülkeleri reform adıyla birçok düzenlemeler yapmışlardır. Bu reform düzenlemelerinden biri de, Yeni Sağ Devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman zaman Reaganizm, Thatcherizm ve ülkemizde Özalizm diye adlandırılan uygulamalar gerçekleştirilmiştir. İlerleyen dönemlerde İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri ve izlenen ithal ikameci politikalar, Türkiye'yi liberal ekonomik görüntüden uzaklaştırmıştır. Bu bağlamda 24 Ocak 1980 Kararları, liberal iktisadi düşüncenin ekonomiye yerleşmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Özal, liberal siyaset ve ekonomi anlayışını muhafazakâr değerler ile sentezleyerek Türkiye'de liberal ve muhafazakâr bir anlayışı hayata geçirdi. Türkiye'de ise devletçilik politikalarından vazgeçilerek, Neoliberal politikaların uygulandığı 1980'li yıllarda Turgut Özal, önemli bir figür olmuştur. Hatta 1980-1990 yılları arasındaki gelişmeler "Özal Dönemi" olarak adlandırılmıştır. Turgut Özal'ın hem 24 Ocak Kararları'ndaki rolü hem de 1983'te başbakan olması bu dönemin onun ismiyle anılmasına sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Liberalizm, Yeni Sağ Devlet, Neoliberal Politikalar, Turgut Özal Dönemi

THE NEW RIGHT STATE AND ECONOMIC LIBERALISM IN THE PERIOD OF TUR- GUT ÖZAL: POLITICAL ECONOMY OF STATE AND MARKET RELATIONSHIP

Abstract

After the second world war, Keynesian expansion ended and The global economic crisis erupted in 1970s laid the groundwork for transition from social state approach to liberal market economy. Hence the state was redefined based on the liberal economic policies and the developed nations have reformed their administrative structure. One of these regulatory reform, as the New Right state the opposition emerges. Sometimes policies known Reaganism, Thatcherism and Ozalism in Turkey were implemented. Then after Second World War, Turkey had to deviate from liberal economic aspect because of trading import policies. By this mean 24 January 1980 decisions have become a turning point for the development of liberal economic thought in Turkey. Özal introduced a liberal and conservative understanding in Turkey by synt-

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
ceyhun.haydaroglu@bilecik.edu.tr.

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

*** Bu çalışma, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Türkiye'de Maliye Politikasının Dönemsel Etkinliği: 24 Ocak Kararları Çerçevesinde Turgut Özal Döneminin Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

hesizing liberal approach in politics and economics with conservative values. Özal has been a critical figure when Turkey abandoned the state socialism and adopted neoliberal politics in the 1980s. The developments in Turkish Economy between the years 1980-1990 are denominated as "Özal Term". Both the role of Turgut Özal in 1980s decisions and being the prime minister in 1983 made this term mentioned with his name.

Key Words: *Economic Liberalism, New Right State, Neoliberal Politics, Turgut Özal Term*

Giriş

Tarihsel perspektif açısından ülkelerin devlet ile piyasa ilişkisi, hem dünyada hem de ülke içinde meydana gelen sürekli gelişim gösteren sosyal ve ekonomik durumlara göre şekillenmektedir. Özellikle XX. yüzyıl; dünyada sosyal, ekonomik ve siyasal alanda çok köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönüşümde etkili olan ve dünya ülkelerini sosyal, siyasal ve özellikle ekonomi alanında etkisi altına alan unsurlar içerisinde yer alan iki kavram ise: Liberal Düşünce Akımı ve Yeni Sağ Devlet olgusudur. Liberal gelenek; özgürlüğü hem bireysel anlamda hem de özgürlük anlamında "bireyin dışarıdan hiçbir müdahale ve zorlama etkisine zorunlu kalmaksızın serbestçe hareket edebilmesi" şeklinde yapmama, müdahale etmeme gibi cümleler ile ifade edilip negatif karakterli olarak tanımlanmakta, siyasal alanda ise özgürlüklerin arttırılmasını, bunun için de kamusal alanının piyasa lehine daraltılarak devletin, kanun hâkimiyeti altında sınırlandırılmasını öngörmektedir. Yeni Sağ Düşünce ise; güçlü hükümet, toplumsal otorite ve disiplinli toplum ilkelerinden beslenmektedir.

Dünya ülkelerini, geniş bir perspektifte etkileyen 1929 Krizi'ne kadar dünya ekonomisine hâkim olan görüş, fiyat sisteminin ekonomide herhangi bir dengesizlik olduğu durumda, piyasaları kendiliğinden temizleyecek ve ekonomiye müdahalede bulunulması durumunun ise, kaynak tahsisini bozacağı şeklindeydi. Dünya ülke ekonomilerini kısa bir zamanda etkisi altına alan, 1929 Ekonomik Bunalımı ise bu anlayışın yıkılmasına ve devletin düzenleyici rolünün öneminin artmasına yol açmış ve

bu görüş doğrultusunda, 1960'ların sonlarına kadar bir refah dönemi yaşanmıştır. Ancak, 1970'li yıllardan itibaren Keynesyen modelin öngördüğü refah devletinin krize girmesiyle beraber, bu tip politikalar sorgulanmaya başlanmış ve yeni çözüm arayışlarına girilmiştir. Bu gereklilik ile beraber pek çok ülkede önerilen ve uygulama alanı bulan politikalar ise, genellikle liberal yönde olmuştur. Özellikle de Batı'da iktidara gelen partilerin uyguladıkları özelleştirme, deregülasyon gibi kamu alanının küçülmesine yönelik Yeni Sağ politikaların şekillendirdiği toplumsal yapının, teorik temellerini yeni liberalizm ve bu eksende gelişen Yeni Sağ Devlet anlayışı oluşturmaktadır (Biber 2008: 57).

Yeni Sağ olgusu; ekonomik, sosyal, politik, yönetsel boyutlarıyla yeniden yapılanma ve dönüşüm sürecinin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Keynesyen teorilerden beslenen sosyal refah devleti sisteminden bir kopuşu ve kalkınma dinamizminin özel sektöre ve serbest piyasaya bırakılmasını ifade eder. 1945 sonrası ekonomik büyümenin motoru işlevini gören Keynesyen ekonomi politikaları, 1970'li yıllara gelindiğinde sorunlar yaşamış, petrol krizleriyle birlikte dünya ekonomileri, bir anlamda kendisini bir çıkmazda bulmuştur. Değişen koşullara göre, ekonomiler çözüm olarak seçenekler bulmaya başlamışlardır. Bu çözüm arayışlarından birisi de, Yeni Sağ olgusu olmuştur. Ekonomide devlet girişimlerini ve devlet müdahalesini reddeden bu görüş, dönüşüm sürecini devlet eliyle gerçekleştirmiştir. Gelişmekte olan ülkeler de Batı ülke ekonomilerine olan bağımlılıkları ve uluslararası kredi kuruluşlarının etkisiy-

le, bu dönüşümü gerçekleştirmek için politikalar üretmekle karşı karşıya kalmışlardır. 1970'li yılların ortalarından itibaren iktidara gelen Yeni Sağ Devlet olgusu ile görüşleri şekillenen hükümetler, bu dönüşüm sürecine bir başlangıç ve ivme sağlamışlardır (www.ekodialog.com 2016).

Genel anlamda 1945 sonrası siyasi yapıları ile beraber ekonomi yapıları da bir çıkma-za giren dünya ülkelerinin, bu duruma çözüm arayışları ile beraber gelen Liberalizm ve Yeni Sağ Devlet kavramları, 1970'lerden itibaren dünyada yükselişe geçmiştir. Amerika'da Reagan, İngiltere'de Thatcher yönetiminde duyulmaya başlanan Yeni Sağ olgusunun, ülkemizdeki uygulayıcısı ise 1980'lerde siyasi iktidarda bulunan Turgut Özal olmuştur. Bu yöndeki ilk adımını ülkemiz açısından büyük bir dönüşüm olarak nitelendirilen ve günümüzde de gündemde yer alan 24 Ocak Kararları ile atmıştır. Ayrıca Thatcher'in, "Ben, Özal politikalarının sonuna kadar savunucusuyum." demesi, Özal'ın liberal ve muhafazakâr siyaset anlayışının dış dünyada da takdir gördüğü, benimsendiğini göstermesi açısından önemlidir (Ertoşun 2016: 41). Ülkemiz; Turgut Özal'ın 24 Ocak Kararları'nın mimarı, başbakan yardımcısı, başbakan ve cumhurbaşkanı görevlerinde bulunduğu 1980-1993 yılları bandında; siyasi, sosyal ve özellikle ekonomi alanında bir değişim sürecine girmiştir. Ayrıca Turgut Özal Dönemi, dünya ülkelerinin ekonomilerinde ve siyasi, sosyal yapılarında yaşanan gelişmelerin daha yakından takip edilmeye başlandığı bir dönem olmuştur. Bu doğrultuda, bu çalışmanın ilk başlığında dünya ülkelerinin 1929 Ekonomik Buhranı ile başlayan çözüm arayışları doğrultusunda 1970'li yıllarda art arda yaşanan ekonomik krizler ile ekonomi, siyasal ve sosyal alanlarda görülen istikrarsızlıklar sonucu çözüm yollarından biri olarak görülen Yeni Sağ Devlet kavramına, ikinci başlıkta 1970'li yıllarda daha yoğun bir şekilde dünyada hâkim olan liberalizm olgusuna ve liberalizmin

Yeni Sağ Devlet kavramı ile birlikte etkileşimi sonucunda özellikle, ülkemizde hangi liberalizmin benimsendiğine, çalışmanın son başlıkta ise, Yeni Sağ Devlet olgusunun ülke ekonomilerinde ve siyasetinde şekillenmeye başlaması ve liberalizmin uygulayıcısı olması nedeniyle Turgut Özal Dönemi'ndeki bu kavramlar gereği devlet ve piyasa ilişkisine yer verilecektir.

1. Dünyada ve Türkiye'de Yeni Sağ Devlet Olgusu ve Yeni Liberal Söylemler

Devlet kavramı hakkında Chevalier'in bazı söylemleri şu şekilde olmuştur:

"Devlet, felsefi anlamda her dönemde tartışılması ve irdelenmesine rağmen tek bir devlet olgusu üzerinde kesin bir anlaşmaya varılamamıştır. Ancak buna karşın, tarihsel süreç içerisinde devletin bazı özelliklerinin ön plana çıktığı söylenebilir. Bunlardan en belirginleri, devletin kurallarının kamusal nitelikli olması, bu kuralların toplumda genel olarak kabul edilmiş ve meşruiyeti sorgulanmayan nitelikte olması ve otoritesinin merkezileşmiş olmasıdır. Batılı ülkelerde devletin bu konumu, XX. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde; devletin ekonomik güçlüklerin ve sosyal sorunların üstesinden geleceği, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacağı kısacası toplumsal refahın temeli olduğu varsayılmaktadır. Bu olguda, 1929 Ekonomik Krizi'nin atlatılması ve İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınmanın sağlanmasındaki devletin başarılarının rolü önemlidir. Bu dönemde, devlet sadece ekonomik kalkınmayı değil, sosyal sorunları ve güvenlik sorunlarını da üstlenmiştir. Buna zemin hazırlayan olgu ise, Keynesyen teoridir. Bu eğilim, devletin sadece ekonomik alanına değil, sosyal ilişkilerin düzenlenmesine ve bu alanlara müdahalelerde bulunmasına neden olmuştur. Bu anlamdaki devlet anlayışının bir müdahale stratejisinden başka bir şey olmadığı söylenebilir (Chevalier 1983: 96-97)".

Bu tanım doğrultusunda, devlet kavramının özellikle ekonomi içerisindeki rolünün dünyada yaşanan ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarındaki değişimlere göre şekillendiği çıkarımında bulunabiliriz. 1929 Ekonomik Buhranı ile ilk önce, Klasik İkti-

sadi Ekol'ün ekonomide sınırlı devlet müdahalesi sorgulanmaya başlanmıştır. Daha sonra ise, devletin ekonomideki görevleri genişletilip, bu dönemde ekonomi alanında maliye politikası gündemde yer almaya başlamıştır. Ayrıca, bu dönemde iktisatçılar; 1929 Ekonomik Buhranı ile ekonomiyi, mali olayları ve bunlar ışığında maliye ilmini yeniden inceleme gereksinimi duymuşlar ve bu gereksinim sonucu, dünya ekonomisinde maliye politikası sürecinin yeniden değerlendirilmesi dönemi başlamıştır. Böylece 1929 Buhranı, beraberinde devletin ekonomideki yerinin ve devlet kavramında yeni düşüncelerin ortaya çıkışında bir başlangıç olarak görülen ekonomik gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonundaki yeniden yapılanma sürecinin bir ürünü olan refah devleti ise; egemen, güçlü, genişleyen ve bu nitelikleri sorgusuz sualsiz benimsenen bir devlettir. Refah devleti kavramı, ekonomi odaklı ülkelerde, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerleşen bir yapılanmadır. Refah devletinin temel özellikleri olarak, ekonominin etkinliğini sağlamak amacıyla devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi, yurttaşların siyasal karar alma süreçlerine görece etkin katılımı ve devletin toplumdaki eşitsizlikleri azaltmak için bazı sosyal yükümlülükler üstlenmesi sayılabilir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulanmaya başlanan Keynesyen ekonomi politikaları, özellikle tüketim malları alanındaki üstün başarısıyla, 1945 sonrası ekonomik büyümenin motoru işlevini yerine getirmiştir. Dünya kapitalizmi, refah devleti uygulaması ile kaynakların bir ölçüde piyasaya işleyişine göre, bir ölçüde de komuta ekonomisi çerçevesinde kullanıldığı başarılı bir büyüme dönemi yaşamıştır. Ancak 1970'li yıllarda kapitalist dünyanın öncü ülkesi ABD ekonomisindeki sarsıntının hemen ardından, bu dönemin uluslararası para sistemi olan Bretton Woods sisteminin çöküşü ile evrensel bir bunalım baş göstermiştir (Şaylan 1995: 78-79). Bu bu-

nalımın belirtisi olarak ortaya çıkan enflasyonist dalgalanmalar daha sonra, 1973 ve 1978 yıllarında patlak veren birinci ve ikinci petrol kriziyle birlikte daha da büyümüş ve yaşanmakta olan bunalım yeni bir aşamaya girerek yaygınlık kazanmıştır. Üretimin düşmesine karşılık, fiyat düzeyindeki sürekli yükseliş ve bunun sonucunda işsizliğin artmasıyla, durgunluk içindeki enflasyon demek olan stagflasyon adıyla ekonomik kavramın ortaya çıkması, bir anlamda Keynesyen ekonomi politikalarının iflası anlamına gelmiştir (Baltacı 2004: 361). 1970'li yıllara gelindiğinde ekonomi içerisinde yer alan refah devletinin durumunu Baltacı (2004: 363) şu şekilde ifade etmektedir:

"Refah devleti gerek ekonomik gerekse siyasal alanda hoşnut edici sonuçlara ulaşamamıştır. 1970'lerde büyüyen ekonomik bunalım ise, sorunlar karşısında devletlerin elini kolunu bağlamıştır. Enflasyon hızla artmakta ve engellenememektedir. Ekonomik durgunluk vardır. Sermayenin birikim koşulları zorlanmaktadır. Öte yandan işsizlik artmakta, eğitim ve kitle iletişiminin gelişmesiyle birlikte toplumsal hoşnutsuzluklar, talepler yaygınlık kazanmakta ama refah devleti bütün bunlara çözüm bulamamaktadır.

Bu durumda devletin önünde iki yol bulunmaktadır, ya toplumsal ve ekonomik talepler karşılanacak, bunun için de kapitalizmin gereklerinden ödün verilmiş olunacaktır ya da toplumsal talepler kısıllacak sermayenin birikim koşulları korunacak ve geliştirilecektir. Kapitalist devlet, ikinci seçeneği yeğlemiştir. İkinci seçeneğin gerektirdiği politikalar 1970'lerin sonundan başlayarak "Yeni Sağ" olarak nitelenen iktidarlar tarafından uygulamaya konulmuştur".

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya ekonomilerinde üst üste gelen krizler, ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar ile devletlerin içine girdiği mali krizden kurtarmaya yönelik dünyada liberalleşme hareketleri başlamıştır. Liberalleşme olgusu, ekonomi anlamında Liberal kavramı ve siyasal anlamda ise Yeni Sağ kavramı ile karşımıza çıkmıştır. Neoliberal politikaların siyasal

alandaki söylemi olan Yeni Sağ kavramı; ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel boyutlarıyla kapsamlı bir dönüşümü ifade eder (Aksoy 1998: 4). Yeni Sağ'ın ekonomik boyutunu oluşturan politikalar ana tema olarak, devlet müdahaleciliğinin özgürlükleri kısıtladığını ve mücadelecî bir yapının ortaya çıktığını öne sürerek, devletin hedeflerinin ve etki alanının mutlaka sınırlandırılmasını istemektedir (Yayman 1998: 144). İnsan özgürlüğünün güvencesinin piyasa ekonomisi olduğu inancına dayanan ve ekonomik eşitlik, toplumsal adalet gibi mali, siyasal ve ekonomik olaylarda yaşanan sorunları göz ardı eden, Yeni Sağ anlayış "laissez-faire" (bırakınız yapsınlar) deyimi ile özetlenen XIX. yüzyıl liberalizminin çağdaş yorumudur. Devletin ekonomiye ve toplumsal yaşama müdahalelerini özgürlüklerin kısıtlayıcısı, bu alanların tümüyle piyasa mekanizmalarına bırakılmalarını ise demokrasi ve özgürlüklerin ön koşulu olarak kabul eden söz konusu anlayış, 1970'lerin krizinin ve 1979-1981 yılları arasında yaşanan İkinci Petrol Şokuyla, daha da ağırlaşmasıyla birlikte aynı dönemde iktidara gelen İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan hükümetlerinin ürünüdür, diyebiliriz (Doğan 2002: 41).

Gelişmekte olan ülkeler de Batı'ya olan bağımlılıkları ve uluslararası kredi kuruluşlarının etkisi ile bu dönüşümü gerçekleştirmekle karşı karşıya kalmışlardır. Dünya üzerinde devletler var olduğu sürece, dev-

let anlayışındaki değişim de durağan olmayacaktır. 1970'lerde devlet anlayışındaki değişimin bir diğer nedeni ise, başta ABD ve İngiltere olmak üzere pek çok Batılı ülkede muhafazakâr partilerin iktidara gelmesi ve bu partilerin uyguladığı özelleştirme ve serbestleşme gibi devletin iktisadi hayattaki rolünü azaltıcı politikalar olduğu söylenebilir. Bu politikalar, diğer ülkelerin liberal politikaların uygulanması yönündeki gelişimine bir örnek oluşturmuştur. Yeni Sağ olgusunun da devreye girmesi ile liberal fikir ve düşünceler kamusal seçim kuramıyla pekiştirilir ve bazı muhafazakâr söylemler de desteklenir. Yeni Sağ olgusu; piyasa, ekonomik bütün olarak toplum, faaliyet alanı daraltılan fakat otoriter bir yapıya bürünen devlet, ekonomik ve yapısal dönüşüm gibi anahtar kelimeler ile ifade edilebilir. Dünya ekonomilerinde yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmeler, ülkelerin kamu yönetimi özelliğini de etkilemektedir. Yeni Sağ Devlet olgusunun kamu yönetimi disiplini algılayışında en önemli katkısı ise, devletin özellikle ekonomik faaliyet alanlarından çekilmesi ve örgütlerini kamu işletmeciliği anlayışı etrafında yapılandırması şeklinde gündeme gelmiştir. Yeni Sağ iktidarların uyguladıkları politikaların dayandığı kuramsal temel, yeni muhafazakârlık ve yeni liberalizmden oluşan Yeni Sağ söylemdir. Liberalizm ile Yeni Sağ kavramının temeli olarak görülen Yeni Muhafazakârlık olgusunu kısaca karşılaştırdığımızda (Baltacı 2004: 364):

Liberalizm

1. En Az Hükümet
2. Bırakınız Yapsınlar
3. Serbest Piyasa Toplumu
4. Seçme Özgürlüğü
5. Birey

Liberalizm ve yeni muhafazakâr kavramlarının sıralanan bu özelliklerini ilkeler halinde genel anlamda açıklamalarına yer verecek olursak;

Yeni Muhafazakârlık

1. Güçlü Hükümet
2. Toplumsal Otorite
3. Disiplinli ve Düzenli Toplum
4. Otorite
5. Ulus

Bireycilik; liberalizm bireycilik kavramını önemseyen bir doktrindir ve bireyi sosyal, iktisadi ve siyasal düzenin temel birimi olarak kabul etmektedir. Bireycilik; akılcı

ve rasyonel olduğu kabul edilen bireyin kendi yaşam tarzını, hedeflerini ve amaçlarını kendisinin belirlemesi konusunda özgür olmasını, herhangi bir otorite tarafından sınırlandırılmaya veya kısıtlamaya maruz kalmamasını ifade etmektedir.

Özgürlük; liberalizmin özgürlük anlayışı esas olarak ekonomik özgürlüğe dayanır ve diğer özgürlüklerin (sivil ve siyasi) buna bağlı olarak geliştiği yönünde bir iddia kabul edilmesine rağmen, liberalizmin özgürlük anlayışı, oldukça tartışmalı bir konudur. Bu durumun nedeni olarak liberal iktisadi düşüncede genel olarak negatif özgürlük anlayışı kabul edilmiş olmakla birlikte, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin daha iyi korunması ve güvence altına alınması için devletin kısmen müdahalesini gerekli gören pozitif özgürlük anlayışı da liberal iktisadi düşünce içinde yer almıştır. Sosyal liberalizm, pozitif özgürlük anlayışına; klasik ve neoliberalizm ise, negatif özgürlük anlayışına dayanır. Negatif özgürlük anlayışının bir sonucu olarak, devletin tarafsız olması gerektiği ileri sürülür (Tayyar ve Çetin 2013: 112).

Piyasa Ekonomisi; liberalizmin ekonomik sistem modelindeki görüntüsü piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisi; rekabete dayalı, kârı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alınmış olduğu ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği, bir ekonomik sistem modelidir. Serbest piyasa ekonomisinin temelinde, çıkarlarını gözeten özgür ve rasyonel birey anlayışı yatar. Piyasa ekonomisinde fiyat mekanizması aracılığıyla üreticiler hangi malı, ne miktarda üreteceklerine; tüketicilere ise, hangi malı ne miktarda tüketeceklerine kendileri karar verirler. Böylece çıkarlarını maksimize etme amacıyla olan üretici ve tüketici aktörler, farkında olmadan toplumsal refahın artmasına da hizmet etmiş olmaktadır. Fakat bu durumun söz konusu olabilmesi için, piyasaya ve ekonomiye devletin müdahale etmemesi gerekir.

Sınırlı Devlet; liberalizmin hem siyasi boyutu hem de ekonomik boyutu, devletin görev ve yetkilerinin kapsamının daraltılmasını ifade eden sınırlı devlet ilkesine dayanmaktadır. Sınırlı devlet ilkesi; devletin görevlerini adalet, savunma, güvenlik ve hukuk düzeninin sağlanması ile sınırlı tutulmasını, görev alanının daraltılmasını, sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Liberalizm kavramında, bireyin özgürlüğünü tehlikeye sokacak en büyük ve güçlü varlık devlet olarak görülür. Dev bir ejderhaya benzetilen devletin; bireyin ekonomik, sivil ve siyasi özgürlüklerini kısıtlamaması için yetki ve görevlerinin kısıtlanması gerektiği savunulur. Dolayısıyla, bireycilik ve özgürlük ilkesinden sınırlı devlet ilkesine ulaşırlar (Tayyar ve Çetin 2013: 113).

Böylece liberalizm olgusunu oluşturan ilkelere temel çerçevesi, özgürlük kavramı şekillendirmektedir, çıkarımında bulunabiliriz. Yeni Sağ Devlet olgusunun ilkelerini değerlendirdiğimizde ise; güçlü ekonomi ve siyasal anlamda otoriter, disiplinli ve düzenleyici bir hükümet kavramı ile karşılaşmaktayız. Genel olarak bu olgu hakkında sonuç olarak şu durum karşımıza çıkar; bir yanda otorite ve disiplin gibi muhafazakâr söylem, diğer yanda ise özgürlük gibi liberal söylem kullanır. Yeni sağ olgusu, iki zıt kavramın bütünleşmiş şekli bir anlamda iki kavramı da içeren bir kavram olarak dünya ülkelerini etkilemiş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de Yeni Sağ olgusunu değerlendirdiğimizde, ülkemizde merkez sağ çizgi Demokrat Parti ile başlar. Millet iradesinin üstünlüğüne inanan merkez sağdaki partiler, milliyetçi, muhafazakâr, demokrat, laik, liberal ve serbest piyasa ekonomisi taraftarı olmuşlardır. Türkiye’de merkez sağ çizginin izlediği yol, liberal ekonomik politikalarla toplumun inanç, değer, hayat biçimlerinin modernleşmeyle birleştirilmesidir. Türkiye Yeni Sağ olgusunun neresindedir? Amerika Birleşik Devletleri’nde Reagan, İngiltere’de Thatcher, Türkiye’de ise Özal, Yeni Sağ politikalarının uygulayıcıları

olmuştur. 14 Ekim 1979 ara seçimlerini kazanan Demirel hükümeti, Turgut Özal'ın sorumluluğu altında 24 Ocak 1980'de ekonomiyi piyasa ekonomisine dönüştürecek "24 Ocak Kararları'nı" aldı. 24 Ocak'ta alınan kararlar o güne kadar mevcut olan devletçi politikaları kökünden sarsarak Türkiye'de liberal ekonomi dönemini başlatmış oldu. İhracata yönelik ekonomi politikası başlatıldı ve ekonomi büyük ölçüde liberalleşti, fakat bazı koruma politikaları da devam etti (Çavuşoğlu 2009: 266-276).

Özal'ın 1980'lerde iktidara gelmesiyle birlikte Yeni Sağ Devlet kavramının desteklediği özellikler, ülkemizde de uygulanmaya başlanmıştır. Özal'ın da iktidarda olduğu 1980'li yıllar, tüm dünyada Yeni Sağ anlayışının egemen olmaya başladığı bir dönem olmuş ve Özal da bu süreçten etkilenmek ile beraber bizzat bu yeni dönemin politik öznesi haline gelmiştir. Thatcher'in, ben "Özal politikalarının sonuna kadar savunucusuyum" demesi, Özal'ın karizmatik ve pragmatist kimliğine vurgu yapmak dışında onun liberal ve muhafazakâr siyaset anlayışının dış dünyada da takdir gördüğünü göstermesi açısından önemli bir açıklama olarak değerlendirilmektedir (Duman 2008: 150).

5 Kasım 1991'de, "Dış Politika ve Ekonomi Açılımlarından Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri" adlı sempozyumunun açılışında, iktidarları döneminde neden refah devleti anlayışı yerine, Yeni Sağ'ın bireyciliğe dayalı serbest piyasa anlayışını tercih ettiklerini Özal (1992a: 22-23) şöyle ifade etmeye çalışmıştır:

"20'ci asrın ilk ve ikinci çeyreğinde, revaçta bulunan usul, refah devletiydi. O bitti artık. Devletin refahı temin etmesi diye bir şey önmümüzdeki asırda yok. Yani eğer bu yanlış tercihe kalkarsak, hakikaten Türkiye'yi çok geriye atarız. Hatta asrın üçüncü çeyreğinde gelen bir sosyal devlet mefhumu var. O da bitiyor. Devletin rolü değişiyor. Yerine insanın rolü geliyor. 21'nci asra doğru giderken, her şeyi temin eden devlet yok, bitti. Yerine süratle, ferdin çok

daha hareketli, üretken, yaratıcı olduğu, olabileceği çok daha serbest bir ortam meydana gelecek."

Bu serbest ortamı bir şekilde benimsenen bir hâle getirebilmek amacıyla, liberal politikalara ağırlık veren Özal, yeni dönemle birlikte devletin, artık sosyal yükümlülüklerini yerine getiremeyecek kadar hantal bir yapıya büründüğünü, klasik rol ve fonksiyonlarını bile yerine getiremez olduğunu vurgulamıştır. Bundan dolayı da devlet karşısında bireyin özgürlük ve girişim ruhunu öne çıkaran politikalara ağırlık verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Özal'ın bu düşüncesinde bir anlamda, döneminde dünyada etkili olan liberalleşmenin bir özelliği olan birey temelli kavramının da etkisi görülmektedir. Bu düşüncesini, 4-7 Haziran 1992'de Üçüncü İzmir İktisat Kongresinde şöyle ifade etmiştir: "Güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir; güçlü devlet harcamaları çok fakat iki yakası bir araya gelemeyen devlet değildir. Güçlü devlet, bir istihdam kapısı değildir; güçlü devlet, bir mabut veya baba değildir. Asıl olan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil; milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır" (Barlas 2001: 263).

Özal'ın yeni dönemle birlikte devlete biçtiği bu rol, Yeni Sağ ideolojinin savunduğu görüşlerin bir tekrarıdır. Yani artık devletin; eğitim, sağlık, işsizlik, yoksulluk ve sosyal güvenlik gibi toplumsal refahı üretmeye dönük sosyal hizmetleri sunmaktan vazgeçmesi ve bu hizmetleri, bireyin çıkarlarını gözetken ve kendi iç dinamikleriyle hareket eden bir serbest piyasa ortamına havale edilmesidir. Bu durum, devletin bütünüyle ekonomiden elini çekmesi anlamında algılanmamalı, daha doğru bir ifade ile devlet doğru zaman ve doğru müdahaleler ile düzenleyici ve koruyucu görevlerinin gerekliliği doğrultusunda bu alanlarda kendisini gösterecektir.

1970'li yıllarda peş peşe yaşanan ekonomik krizler, dünya ülkelerini yeni ekonomi ve beraberinde siyasi politika arayışına

zorunlu olarak yöneltmiştir. 1980’li yıllar ise; ekonomik, politik ve ideolojik yapıların hızla değiştiği, küreselleşme ve sermaye hareketlerinin dünya ekonomisini yeniden şekillen-dirdiği, sosyal devlet anlayışının yerine neoliberal ve neomuhafazakâr politikaların diğer adı ile Yeni Sağ’ın, siyasetin merkezine yerleştiği bir dönem olmuştur. Yeni Sağ siyaset ise, ekonomide liberalizmi, siyasette de muhafazakârlığı savunan bir görüş olarak gündeme gelmiş ve yaşanan krizlerin nedeni olarak sosyal devletin piyasaya müdahalesini göstermiştir (Oral 2011: 66).

2. Liberalizmden Ekonomik Liberalizme

Liberalizm hakkında, “liberalizm kavramı Fransızca’da “Libre” kelimesinden türetilmiştir. “Libre” boş, serbest anlamına gelmektedir. İngilizce’de ise “Liberty” kelimesi özgürlük, serbestlik anlamlarında kullanılmaktadır” (Aktan 1994a: 13) bilgileri vermiştir. Bu tanımları baz alarak, liberalizm olgusunun temelinin ve ilkelerinin, özgürlük kavramı temelli olduğu çıkarımında bulunabiliriz.

Liberalizmi, “liberalizmi bireylerin ekonomik, sivil ve siyasi alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisini ve devletin ekonomiye müdahalesinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrin olarak” (Aktan 1994b: 1) tanımlamaktadır. Liberalizm, siyasal bir teori olarak XVII. yüzyılda John Locke’un eserleriyle doğma devresine girmiş, XVIII. ve XIX. yüzyılda gelişmesini tamamlayarak olgunlaşmıştır. XIX. yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru ise liberalizm kavramı “laissezfaire-laissezpasser” ifadesinin yerini almış ve düşünce özgürlüğünü, basın özgürlüğünü, üretim araçlarının özel mülkiyetini ve serbest ticareti savunanların ifade edilmesinde kullanılır hale gelmiştir. Liberalizm kavramı, durağan bir düşünce olarak kalmamıştır. Doğumundan itibaren zaman içinde yoğun bir gelişim içerisine girmiş, kendi içinde büyük bir canlılık ve çeşitlilik göstermiştir (Yayla 1992: 13-16).

Dolayısıyla tek bir liberalizm yerine; birbirinin devamı niteliğinde olan, birbirinden tamamen farklı olmayan, fakat birbirinin aynısı da olmayan liberalizm türlerinden söz etmek mümkündür.

Birçok liberal düşünürü göre, liberalizmin dört temel unsuru bulunmaktadır. Bunlar bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlettir. Bireycilik ve özgürlük liberalizmin en önemli iki kavramıdır. Liberalizmin temel sloganı “bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler” olmuştur. Liberalizmi, “toplumun tüm düzeninin tasarımı kontrolünü, ayrıntılarını önceden sezemeyeceğimiz, bir kendiliğinden doğan düzenin oluşumu için gerekli olanlara benzer genel kuralların icrası ile sınırlandırmaktadır” (Hayek 1996: 50) tanımlamıştır. Liberalizmin hareket noktası ise aklın öne çıkarılması ve bireyciliğin temel alınmasıdır, diyebiliriz.

Liberal siyaset teorisi, temeli sağlam bir düşünce geleneğine sahip olması ve bireye devlet ve toplum karşısında daha çok değer vermesi açısından diğer ideolojilerden ayrılır. Bu doğrultuda, liberalizm kavramının öncüllerini şu şekilde sıralayabiliriz: temel insan hakları, anayasal düzen, serbest rekabet piyasası, hukukun üstünlüğü, bireysellik, çoğulculuk, çeşitlilik, eşitlik, özgürlük, adalet, sınırlı devlet, iktisadi özgürlük, özel mülkiyet, düzenlemeler, deregülasyonlar. Bu çerçevede liberalizm; özgürlük, mülkiyet ve güvenliği temel alan bir anlamda bireysel özgürlüğü ve hukukun üstünlüğünü önemseyen ve aynı zamanda sınırlı bir devlet anlayışını benimseyen ideolojik, politik ve ekonomik bir düşünce akımı olarak tanımlanabilir. Liberal düşünceyi diğer düşünce sistemlerinden ayıran bir başka özellik ise, hiçbir dönemde başka bir ideolojiye dönüşmemiş olmasıdır. Aynı şekilde liberal akım, hiçbir dönemde belli bir sınıfın, etnik kimliğin, dini grubun veya bir azınlığın çıkarlarını öncelleyen politik bir tutum sergilememiştir.

Liberal kavramı hakkında, “Liberal geleneği oluşturan başlıca koşullar ise, XVIII. yüzyılın Batı Avrupası’nda meydana gelmiştir. Bu koşullar ise feodal yapının çökmesi ve bunun yerine geçen mutlak monarşinin gücünü engellemek amacıyla anayasal hükümeti ve temsili demokrasiyi öne çıkan burjuvalar, liberalizmin ilk nüvelerini ortaya koymuşlardır” (Heywood 2007: 31-32) bilgileri vermektedir. Aynı zamanda; iktisadi bir akım olarak gelişen liberalizm, farklı ideolojilere dönüşmemek ile birlikte, farklı açılardan ele alınmışlardır. Bunlar ise genel olarak ahlâki liberalizm, siyasi liberalizm, sosyal liberalizm ve iktisadi liberalizmdir.

Liberalizmden iktisadi liberalizme geçiş; serbest pazar ekonomisi, girişimciliğin ön plana çıktığı, devlet tekelinin ekonomide çekildiği kısacası ekonomik edimlerin özgülleştirilmesiyle gündeme gelmiştir. Ekonomik liberalizmin üzerinde durduğu diğer bir konu devletin işlevi, rolü ve yetkisiyle ilgilidir. Ekonomik liberalizm, özellikle neoliballerin, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlayışı içinde devletin, birey ve toplum üzerindeki egemenliğinin düşük bir düzeye indirilmesi, bireysel ve kamusal alan başta olmak üzere ekonomik işlerden elini çekmesi gerekliliği şeklinde özetlenebilir. Devlete biçilen bu sınırlı rol, bireysel özgürlüğü sağlamanın ön koşulu olarak görülmüştür. Bırakınız yapsınlar anlayışta devlet, artık toplum adına konuşmaktan ve toplumu oluşturan ilişkileri, kurumları, değerleri ve yapıları yönlendirmekten ve denetlemekten vazgeçmelidir. Ekonomik ilişkilerden, piyasadan uzak durması gereken devlet, hem kamusal hem de özel alandan da elini çekmesi gerekir. Devlete getirilen bu kısıtlamalar aslında devletin toplumsal yaşamdan bütünüyle çekilmesini ve toplumu kendi haline bırakmasını amaçlamamaktadır. Devlet gerektiğinde ve en doğru zaman ve amaçlar ile koruyucu ve düzenleyici, denetleyici özellikleri ile müdahaleleri ile kendini göstermelidir.

Turgut Özal, uyguladıkları politikalar ile liberal bir ekonomi modelini Türkiye’nin koşullarına adapte etmeye çalışmıştır. Yukarıda da değindiğimiz üzere, Turgut Özal serbest ekonomiyi devletin ekonomiden tamamen elini çekmesi olarak düşünmeyip, gerektiğinde devletin ekonomide düzenleyici araç olarak bulunması taraftarı olmuştur. Özal, bu anlayışı ile liberalizmi ekonomi alanında; serbest ticaret, ortak pazar, girişim özgürlüğü, rekabet, özelleştirme vb. ve siyasi alanında ise din ve vicdan özgürlüğü, adalet terimlerini uygulamaya çalışmıştır. Böylece Özal’ın uyguladığı liberal politikalar ile 1980’lere kadar devletçi, ithal ikameci ve kendisini dünyaya kapatmış bir Türkiye görüntüsünü kaldırmaya çalışarak adımlar attığı çıkarımında bulunabiliriz.

3. Türkiye’de Turgut Özal Dönemi Devlet ve Piyasa İlişkisi

Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm kavramlarının gündemden düşmeyen bir dönemine rastlayan 1980 döneminde, Türkiye ekonomisi de bu kavramlar doğrultusunda şekillenmiştir. Cumhuriyet tarihinde, gerek ekonomik ve mali gerekse demokratik ve siyasi açıdan liberalizmi ve Yeni Sağ Devlet kavramını da ekonomi ve siyasi alanlarda uygulamaya çalışan ilk lider, Turgut Özal olmuştur. Bu yöndeki ilk icraatını, 1980’de 24 Ocak Kararları çerçevesinde yapmıştır. 1983’te iktidar olduktan sonra bu yöndeki politikalarına ağırlık veren Özal, devletçiliğe karşı liberal bir imaj sunmaktadır. Özal, beyanatlarında liberal kavramı yerine daha çok “serbest piyasa ekonomisi, teşebbüs özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, anayasal demokrasi” gibi kavramlar kullanmayı yeğlemiştir (Duman 2008: 199).

Partisinin üç önemli sacayağı olduğunu vurgulayan Özal, bunları; milliyetçilik, muhafazakârlık, sosyal adaletçilik ve serbest pazar olarak dile getirmiştir. Nitekim parti programının önemli bir kısmında liberalizm, özellikle özel girişim, bireysel

özerklik, devletin ekonomiden çekilmesi konuları yer almaktadır. Örneğin, parti programının ilk maddesinde Özal (1986a: 578): “İktisadi gelişmede fertlerin teşebbüs gücünü esas kabul eden” sözleriyle devam etmekte ve serbest rekabetin, girişimciliğin önemine vurgu yapılmaktadır. Özal açısından liberalizm, mutlak anlamda rasyonel temelde işleyen iktisadi bir sistemdir ve bütün ekonomik sorunlar, bu sistemin kurallarıyla uygulanamamasından kaynaklanmaktadır. İktisadi sistemde liberalleşmenin önemli bir avantajını, kendisini koşullara göre uyarlaması olduğunu dile getiren Özal, liberal ekonominin insanlardan bağımsız olarak piyasa koşulları içinde kendi kendisini yönettiğini savunmuştur (Oral 2011: 43).

Türkiye'nin çağ atlayarak gelişmiş ülkeler arasına girebilmesi için rekabete dayalı serbest bir piyasa ekonomisine geçmesinin zorunlu olduğunu düşünen Özal, bu amaçla ulaşmak için ferdi teşebbüsün ve girişimcilik ruhunun öne çıkarılmasının gerekliliğini vurgulamış, gittiği yurt dışı seyahatlerinde birçok işadamını da yanına alarak dış ülkelerde yatırım yapmalarını öğütlemiştir. Özal, liberalizm politikasıyla, bir taraftan devletin ekonomideki işlevlerini azaltmaya ve bu alandaki gücünü asgari düzeye indirmeye, diğer taraftan devlet karşısında bireyin hak ve hukukunu korumaya ve bunları yasal güvenceye almaya çalışmıştır. Dolayısıyla Özal; uyguladığı liberal politikalarla devleti, bir anlamda topluma hizmet etmekle sınırlı araçsal bir mekanizmaya dönüştürdü (Duman 2008: 200).

Özal, devletin yeniden yapılandırılması gerektiğini düşünürken, özellikle devletin ekonomi alanından çekilerek, serbest piyasa ekonomisine ve özelleştirmeye öncelik vermesini, aksi durumda mevcut devletçi mantıkla gelişme ve kalkınmanın gerçekleştirilemeyeceğini savunmuştur. Ayrıca Özal, sık sık devletçi ekonomik modelin süresini doldurduğunu ve modelin terk edilmesi gerektiğini vurgulayarak, Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin yegâne çözümünü,

ferdi özgürlük ve serbest rekabete dayalı piyasa ekonomisinde aramıştır. Özal açısından, bir ülkenin kalkınması için serbest piyasa ekonomisi tek başına yeterli olmaz. Önemli olan bu piyasanın verili koşullarında girişim ruhunu ortaya çıkaracak ve teşebbüs özgürlüğünü sağlayacak bir düzenin tesis edilmesidir. Dolayısıyla bütün bu süreçlerde birey, dinamik bir unsur olarak yer alacaktır (Duman 2008: 200-201).

14 Kasım 1985’te Paris’te düzenlenen “İslam ve Batı” konulu uluslararası toplantıda konuşan Özal, bu konudaki görüşlerini Özal (1985: 749) şu şekilde ifade ediyordu:

"Programımızın temelinde yatan felsefe bireyciliktir. İnsanlığın gelişmesindeki esas itici gücü bireyciliğin sağladığına inanıyoruz. Bu nedenle serbest piyasa ve özel girişimi ekonomik kalkınmamızın temeli olarak kabul ettik, bu nedenle de devletin ekonomiye müdahalesini asgari düzeye indirdik ve bürokrasi ile mücadele ettik; kambiyo rejimini basitleştirdik, fiyat kontrollerini kaldırdık, ticaret rejimini serbestleştirdik, paramız için gerçekçi bir kur, bir faiz haddi tespit ettik ve ekonomimizi uluslararası rekabete açtık. Kısacası piyasa güçlerinin ve piyasa göstergelerinin serbestçe çalışabileceği serbest piyasayı yerleştirdik."

Özal, iktidarının ilk döneminde altyapı yatırımlarına ağırlık verdiği sosyal politikalarından (elektrik, su, kanalizasyon, telekomünikasyon, otoyollar, barajların yapımı) 1990'lara doğru artan enflasyonist baskılar ve bütçe açıkları nedeniyle vazgeçti ve bu alanları özel sektöre bırakmaya çalıştı. Söz konusu Yeni Sağ Devlet'in siyasetin hedeflediği “ekonomik açıdan küçük ama siyasi açıdan güçlü devlet” anlayışının, Özal’ın bu politikalarıyla Türkiye’de önemli oranda da başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Özal’a göre aslında Yeni Sağ Devlet, Türk modernleşmesi açısından çok önemli bir fırsat da sunmuştur (Duman 2008: 152).

Özal; 24 Ocak Kararları çerçevesinde ekonomi alanında birçok yenilik ile Türkiye ekonomisi için bir figür olarak karşımıza

çıkıştır. Özellikle Özal'ın liberal görüşler doğrultusunda onun için, "serbest pazarın bir görünmeyen eli vardır. O görünmeyen el, bütün hizmetleri yapar. Üretici yerinde üretir. Araya giren, bunun hizmetini yapanlar o malı gider alırlar, ihtiyaç merkezlerine götürürler". Böyle bir serbest pazarın oluşturulması için, fiyat kontrollerini ve sübvansiyonları kaldıran, gerçekçi bir fiyat, kur ve faiz politikasını uygulayan Özal, ayrıca dış ticaret rejiminde de önemli değişiklikler yapmıştır. Liberal ekonominin, ancak serbest rekabet ortamında işleyen pazar ekonomisiyle mümkün olabileceğine inanan Özal, bu anlamda Batılı ülkelerin gelişmesinde iki önemli hususa değinmiştir. Bunlardan biri daha açık ve serbest bir fikir ortamı, diğeri ise serbest bir ekonomik sistemdir. Batı'nın diğeri bütün sistemlerden üstünlüğünü bu iki noktada bulan Özal, bu iki noktanın birlikte gerçekleştirildiği zaman bir ülkenin gelişmemesi, kalkınmaması ve ileriye gitmemesi için hiçbir nedeninin kalmayacağına inanmıştır (Duman 2008: 165).

Yine birçok konuşmalarında bireyin öneme vurgu yapmış ve devletin küçülmesiyle bireyin inisiyatif aldığını ve bundan dolayı da bütün gelişmelerin merkezinde yer alacağını düşünmüştür. Ona göre, "Gelecek asır ferdin asırıdır. Toplumun merkezinde, hareketin merkezinde insan vardır. Devlet geriye çekilecek, insan öne çıkacaktır" (Özal 1992b: 25). Buna benzer diğeri bir değerlendirmeyi de 4-7 Haziran 1992'de 3. İzmir Kongresinde şu konuşmayla yapmıştır: "Önümüzdeki asır ferdin asırıdır, bilgi asırıdır. Bu asırda fertlerin kitleler halinde değil, daha çok ufak gruplar ve tek tek çalıştıkları, bilgisayar, telekomünikasyon, nakliye, inşaat, turizm gibi ekonomik faaliyetlerden oluşan hizmet sektörü, toplam işgücünün yüzde 80'inden fazlasını istihdam edecektir. Değişim, ferdin bizzat kendisinden başlayacaktır. Ciddi hatalar yapmazsak, 21. yüzyıl Türklerin ve Türkiye'nin yüzyılı olacaktır." sözleriyle Özal, fertlerde başlayacak olan değişimin

bütün olumlu gelişmelerin çekirdeğini oluşturacağını ifade etmiştir (Oral 2011: 45).

24 Ocak 1980 Kararları Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktasıdır. 24 Ocak Kararları ile kısmi bir liberalleşme sürecine girilmiş. Bu süreçte Türkiye ekonomisi, ithal ikameci sanayileşme politikası yerine, serbest piyasa mekanizmasına dayalı ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçmiştir. Bu kararlar ile Türkiye ekonomisinin uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. 1983'ten itibaren serbest piyasa sisteminin temelleri atılmıştır. Ekonominin dünya pazarına açılması bu kararlar ile hızlanmıştır. Uluslararası finans kuruluşlarının özellikle IMF'nin belirlediği koşullar çerçevesinde, 1980 sonrasında Türkiye'de uygulamaya konan 24 Ocak istikrar ve yapısal uyum politikaları, kısa dönemde dış ödemeler dengesi ve fiyat istikrarının sağlanmasını, uzun dönemde ise ekonomide yapısal dönüşümleri gerçekleştirerek serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmesini ve dışa açılmanın sağlanmasını öngörmektedir. Böylece, Türkiye'nin liberalleşme ile birlikte, uluslar arası kuruluşlarla da ekonomi anlamında ilişkilerinin arttığı görülmektedir. 24 Ocak Kararları kapsamında, ayrıca ülkemiz uluslararası ekonomik kuruluşlar ile de ilişkilerin arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. 1970'li yıllar ve 24 Ocak Kararlarının alınması süreci ve sonrasında Türkiye ekonomisini sayısal veriler ile Kocadağ (2010: 72-75) öz olarak şu şekilde değerlendirmiştir;

"1970'li yıllarda IMF'nin dış tıkanma koşulları altında bulunan pek çok az gelişmiş ülkeye sunduğu standart istikrar politikası paketi ile Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir "yapısal uyum" programı dahilinde 24 Ocak Kararları alınmıştır. Dünyada hakim olan yeni sağ ve ekonomik liberalizm kavramları doğrultusunda Türkiye'de Turgut Özal döneminde alınan 24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisinde yaşanan değişiklikler şu şekilde meydana gelmiştir: Faiz oranlarının piyasa koşullarına bırakılması ile faiz oranları hızla artmış, 1 Temmuz 1980 tarihinden sonra kredi faizleri

ile vadeli tasarruf mevduatı faizleri tümüyle serbest bırakılmıştır. 24 Ocak İstikrar Programı'nda hedeflendiği gibi para arzı artış oranı ilk üç yılda giderek azaltılmıştır. Faiz oranlarındaki artış banka mevduat oranlarını yükseltmiştir. Mevduatta pozitif faiz dönemine geçilmesiyle yabancı sermaye girişi artmıştır. Enflasyon oranı 1981 yılında %36'ya, 1982 yılında da %25'e düşmüştür. GSYİH artış hızı 1980 yılında %1 iken; 1981 yılında %5,1'e, 1982 yılında %4,3'e ve 1983 yılında da %3,3 oranına yükselmiştir. İstikrar programı çerçevesinde uygulanan, yatırımları kısma ve sıkı para politikası uygulamaları büyüme hızının önceki yıllara kıyasla daha düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur. 1981 ve 1982 yıllarında dünya ekonomisindeki gerilemelere rağmen, piyasa ekonomisine dışa yönelik politikaların uygulanması, atıl kapasite kullanımının artması, dış krediler sayesinde girdi ithalatının kolaylaşması, Ortadoğu pazarındaki ticaret payının da artması gibi iç ve dış elverişli ortamlar sayesinde, milli gelir artışının çok üstünde bir ihracat artışı elde edilmiştir. 1972 yılında 2,3 milyar USD olan ihracat (GSMH'nin %4'ü), 1983 yılına gelindiğinde 5,72 milyar USD (GSMH'nin %11,2 si) olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı %45'ten %60 seviyelerine çıkmıştır.

Cari işlemler açığı 1980 yılında 3,4 milyar USD iken 1983 yılında 1,6 milyar USD'ye inmiştir. 24 Ocak 1980'de TL, %32,9 oranında devalüe edilmiştir. Ardından TL'nin aşırı değerlenmesini önlemek için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu uygulamalar sayesinde döviz piyasasında kara borsanın büyük ölçüde önüne geçilmiştir. Reel faiz ve liberal dış ticaret politikaları sayesinde ihracat 1980 yılında 2,9 milyar USD seviyesinde iken 1983 yılında 5,9 milyar USD seviyesine yükselmiştir. İhracat rakamlarındaki bu olumlu gelişmeye paralel olarak yabancı sermaye ve işçi döviz girişi de artmıştır. Tüm bu olumlu gelişmeler Türkiye'nin döviz dar boğazını aşmasını sağlamıştır.

Bankalar sistemi aracılığı ile kaynak yaratılmaya başlanmasıyla kamu kesimi yerini özel sektöre bırakmaya başlamıştır. GSMH içerisinde kamu harcamalarının oranı %27-28'den, %20-21 dolayına inmiş, kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı da vergi düzenlemeleri sonucu %18 dolayına yükselmiştir. 1 Ocak 1981'de yürürlüğe giren yeni vergi düzenlemeleriyle gelir dilimleri yeniden düzenlenerek ücretli kesim üzerindeki vergi yükü azaltılmıştır. Ser-

maye ortaklıkları, kooperatifler ve vakıf gibi kuruluşlardan alınan vergilerde de yeni düzenlemeler yapılarak ortaklıkların pay sahiplerine dağıttıkları karlar üzerinden alınan vergi oranları azaltılmıştır. İhracata yönelik mal ve hizmetleri üretenler ve ihracatçılar için özel istisna ve bağışıklıklar getirilmiştir. Ek olarak, taşınmaz mal alım-satımıyla, dayanıklı tüketim mallarının alım-satım vergisi ve yıllık vergiler artırılmıştır. Gübre, kömür, elektrik, demir ve deniz yolu "yük" taşımacılığı dışında kalan tüm mal ve hizmetlerin fiyatının ilgili kamu kuruluşu tarafından serbestçe saptanabilmesine imkan tanınmıştır. İstikrar programında iç pazarın rekabete açılmasının gerekliliği belirtilmiştir. Programın belirleyici özelliklerinden biri de işgücü ve sermaye gibi temel üretim faktörlerinin fiyatının piyasa koşullarına göre belirlenmesidir. Ücretler, istikrar programının uygulandığı ilk iki yılda gerilemiştir. 1980-1983 döneminde uygulanan daraltıcı maliye politikaları sonucu, kamu harcamalarında düşüş gözlemlenmiştir. Toplam kamu harcamalarının GSMH'ye oranı, 1980 yılında %33,1 iken 1982 yılında %24,4'e düşmüş 1983 yılında ise %29,1 oranında gerçekleşmiştir".

Cumhuriyet dönemi ve öncesinde; ekonomik reformlar yerine, daha çok sosyal ve kültürel reformlara ağırlık verilmiştir. Türkiye'de 1980'lere kadar süren bu politik anlayış, Turgut Özal'ın iktidara gelmesiyle beraber yerini, ekonomik reformlara bırakmıştır. 1980'lere kadar genel olarak dünya ekonomisiyle yakından bir ilişki kuramayan, kendi içine kapanmış, dışa bağımlı bir ekonomik işleyişi olan Türkiye, Özal'ın liberalleşme politikası sayesinde bu kısır döngüden kurtulmuş, dünya ekonomisine ve gelişen Pazar Ekonomisi'ne eklenmeye başlamıştır. İthal ikameci sanayileşme yerine, ihracata dayalı sanayileşmeye ve ekonomik büyümeye ağırlık veren Özal, aynı zamanda devletin işletmecilik anlayışından ve devletçilik politikasından vazgeçmesini, ekonomik faaliyetleri özel sektöre ve sermayeye bırakmasını ve en önemlisi ekonomiyi kendi kurallarıyla baş başa bırakılması gerektiğini söylemiştir. 150 yıllık modernleşme tarihimizde, ilk kez Özal'ın dışa açılma politikası sayesinde ekonomik kalkınma, dünya ülkeleriyle

rekabet etme ve ihracata dayalı gelişme anlayışı ortaya çıkmıştır. Özal ile birlikte ilk kez milli sermayenin önü açılmış, girişimci ruh ortaya çıkmış ve yerli sermaye gelişen küresel ekonomik düzene entegre olmuştur (Duman 2008: 234). Özal, gerek 24 Ocak Kararları ile gerekse 1983 sonrasında iktidardaki politikalarıyla yeni bir girişim sınıfının doğmasına yol açmıştır. Bunu liberal ve Yeni Sağ kavramlarını bütünleştirerek meydana getirmeye çalışmıştır.

“Memleketin en önemli meselesi, ekonomidir” diyen Özal, ekonomik kalkınma ve gelişmenin, bir halkın kendi kaderini belirleyebilmesinin en temel şartı olarak görmüştür” (Özal 1986b: 758; Özal 1988: 387). Bu amaçla Türk ekonomisini dünyaya açarak uluslararası sermaye ile rekabet etmek ve onunla bütünleştirmek, ödemeler dengesini ve döviz darboğazını aşmak amacıyla, IMF ve Dünya Bankası ile İstikrar Politikaları adı altında bir yapısal uyum programını devreye koymuştur. Nitekim Türkiye bu dönemden başlamak üzere sık sık bu mali kuruluşlarla kısa ve uzun vadeli kredi anlaşmaları imzalamıştır. Örneğin, 1950–1979 yılları arasında Dünya Bankası ile 72 kredi anlaşması imzalamışken, 1980’li yıllarda yalnız on yıl içinde 60 anlaşma imzalamıştır (Oral 2011: 55). Türkiye, imzaladığı bu anlaşmalarla bir tarafta dünya ekonomisi seviyelerine ulaşmaya çalışırken, öte taraftan mali ve siyasi açıdan da bu kurumlar ile ilişkiler artmıştır.

Son olarak, Turgut Özal’ın devlet ve piyasa ilişkisini şekillendiren Özal’ın, birçok konuşmasında sık sık dile getirdiği ve bir bakıma düşüncesinin temelini yerleştiği “üç hürriyet”ten bir tanesi de teşebbüs hürriyetidir. Girişim özgürlüğü, Özal’ın liberal düşüncesinin vazgeçilmez ilkesini oluşturmaktadır. Serbest piyasa ekonomisi, teşebbüs özgürlüğüne dayanmaktadır. Buna göre, devlet zorunlu olmadıkça ekonomik faaliyetlerin içinde yer almayacak, piyasayı bireylerin girişimciliğine bırakacaktır: “Merkezde, toplumun merkezinde insan var. Devlet geriye çekilecek, insan

öne çıkacak. Benim kanaatim, bu da ferdi teşebbüsün önümüzdeki asırda çok daha güçlü olacağını gösteriyor” (Barlas 1994: 317). Özal, devletin piyasadaki varlığının minimize edilmesi, bir başka ifade ile devlet müdahaleciliğinin asgariye indirilmesi ve ferdin teşebbüs ruhunun öne çıkarılması gerektiğine inanmaktaydı.

Özal’a göre kalkınmanın temel prensibi, teşebbüs özgürlüğüdür. Serbest piyasa koşulları içinde insanlar istedikleri gibi kazanabilmeliler, zarara uğrayabilmeliler, girişimde bulunabilmeliler. İnsanlar piyasa şartları içinde varlıklarını ortaya koyabilmeli ve birey olarak kendilerini gerçekleştirebilmeliler. Birey olmak, birey kimliğini kazanmak ekonomik özerliği gerektirir. Ekonomik özerklik de ancak teşebbüs özgürlüğünün olduğu yerde mümkün olabilir (Aktan 1996: 19). Özal, teşebbüs özgürlüğünü sadece prensipte benimsediği için değil, aynı zamanda geleceğe atıf yaparak bir gelecek öngörüsü olarak da teşebbüs özgürlüğünün bireyin öncülüğünde toplumları kalkındıracak yegâne ekonomi politikası olacağı öngörüsü ile savunmaktadır. Özal, liberalizasyon politikaları doğrultusunda devletin ekonomide düzenleyici bir aktör olmaktan çok yol gösterici olması, devlet yerine bireyin müteşebbis olması gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncelerini sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve sosyal sigorta alanlarında uyguladığı özelleştirme politikalarıyla hayata geçirmeye çalışmıştır (Uluç 2014: 136-137).

Sonuç

Bu çalışmanın odak noktası, XX. yüzyılda dünya ülke ekonomilerini ve siyasi yapılarını şekillendiren Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm kavramlarıdır. Ülkemiz açısından yeni bir süreç olarak adlandırılan ekonomik liberalizm ile birlikte 1970-1980 yılları arasında Türkiye Ekonomisi, 24 Ocak Kararları ile değişim sürecine girmiştir. Böylece, ülkemiz liberal hareketler sonucu, liberal politikalar ve Yeni Sağ olgusu ile tanışmıştır. Ayrıca bu süreçte, Dünya

Bankası ve IMF'nin politikalarına, yapısal uyum programlarına dâhil olmuştur, ithal ikameci ekonomik yapılanmadan ihracata dayalı bir birikim modeline geçmiş, dış ticaret ve finansal sektör liberalizasyonunu gerçekleştirmiştir.

Yeni Sağ olgusuna yeni liberal söylemlerin de eklenmesiyle dünya ülkeleri yeni ekonomik düzene uyum sürecine girmişlerdir. Bu uyum sürecinde, Türkiye de bu ülkeler arasında yerine almakla beraber Turgut Özal, uluslararası düzeyde liberal ve muhafazakâr değerlerin birbirine eklenildiği bu dönemde siyasete atılmış ve özellikle ABD ve İngiltere'de uygulanan liberal ve muhafazakâr politikaları model almıştır, diyebiliriz. Uygulamaya geçirdiği liberal politikaların hem sosyal hem ekonomik hem de siyasal yaşamda ortaya çıkardığı köklü dönüşüm, onun dönemini kritik hale getirmiştir. Özal, her defasında piyasa ekonomisini savunmuş, çağdaş dünyanın siyasal değerleri olan demokrasi ve özgürlüklere vurgu yapmıştır. Piyasa ekonomisi, demokrasi ve özgürlüklerin gereği olarak bireyselleşmeyi gelişmenin başlangıç noktası olarak kabul etmiş, bu anlamda da, birey lehine devletin gücünün sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Özal, bireyselleşmeye verdiği değer kadar toplumsal bütünleşmenin temel unsurları olan muhafazakâr değerlere ve milli duygunun önemine de aynı ölçüde değer vermiştir.

Özal, hem serbest piyasayı hem devletin küçültülmesini hem de muhafazakâr ve milliyetçi değerleri yerine getirdiği toplumsal yarar açısından değerlendirmiştir. Ona göre, piyasa ekonomisi ekonomik kalkınmanın yegâne yoludur. Muhafazakâr ve milli değerler toplumsal bütünleşmenin iki temel olgusudur. Serbest piyasa ekonomisi, Özal için sadece ekonomik kalkınmayı ifade etmemektedir. Ona göre, onun bundan çok daha geniş bir işlevi bulunmaktadır. Özal, serbest piyasanın ekonomik kalkınmayı gerçekleştireceğini, ekonomik kalkınmanın da demokrasi, özgürlükler ve

insan haklarını geliştireceğine inanmaktadır. Bu düşüncesi ile birincisi; siyasal ve sosyal alanda demokrasi ve özgürlükler konularına daha çok önem veren bir anlayış geliştirmiştir. İkincisi ise, özgürlüklerin temeline piyasa ekonomisi koşullarını koymakla, piyasa ekonomisini kendini var etmenin zorunlu varoluşsal koşulu haline getirmektedir, bu koşulu ise devletin ekonomiye hiçbir müdahale yapmaması şeklinde değil, devletin ekonomi üzerindeki düzenleyici ve korumacı görevleri ile sınırlandırmıştır (Uluç 2014: 136-137).

KAYNAKÇA

- AKTAN, Coşkun Can (1994a). *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*. Ankara: Takav Matbaacılık.
- AKTAN, Coşkun Can (1994b). *Gerçek Liberalizm Nedir?*. İstanbul: Mart Matbaacılık.
- AKTAN, Coşkun Can (1996). "Özal'ın Değişim Modeli ve Değişime Karşı Direnen Güçlerin Tahlili". *Türkiye Günlüğü* (40): 15-31.
- AKSOY, A. Şinasi (1998). "Yeni Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi* 7 (1): 3-13.
- BALTACI, Cemal (2004). "Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9 (2): 359-373.
- BARLAS, Mehmet (1994). *Turgut Özal'ın Anıları*. İstanbul: Sabah Kitapları.
- BARLAS, Mehmet (2001). *Turgut Özal'ın Anıları*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- BİBER, Ahmet Emre (2008). "Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (16): 56-69.
- CHEVALIER, J (1983). *"Koruyucu Müşfik Devlet Fikrinin Sonu"*. Dünya Ekonomi-

sinde Bunalım: Seçme Yazılar, çev. Dündar Sağlam. İstanbul: AR Basım Yayım.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin (2009). “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2): 265-278.

DOĞAN, Ali Ekber (2002). *Birikimin Hamalları*. Ankara: Donkişot Yayınları.

DUMAN, Zeki (2008). *Türkiye’de Modernleşme ve Liberal-Muhafazakâr Siyaset (Turgut Özal’ın Politikaları Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma)*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

ERTOSUN, Erkan (2016). “Turgut Özal’ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası: Yunanistan’a Yönelik “Zeytin Dalı” Diploması Örneği”. *Bilge Strateji Dergisi* 8(15): 33-57.

HAYEK, F.A. (1996). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen*, çev. Atilla Yayla. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

HEYWOOD, Andrew (2007). *Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: Adres Yayınevi.

KOCADAĞ, Sezen (2010). *Ekonomik Krizlerle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü: Türkiye’de 1980 Sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

ORAL, Naciye (2011). *Turgut Özal ve Siyasal Liberalizm*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

ÖZAL, Turgut (1985). *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatlar, 13.12.1984–12.12.1985*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

ÖZAL, Turgut (1986a). *Başbakan Turgut Özal’ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları 13.12.1985–12.12.1986*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

ÖZAL, Turgut (1986b). *Başbakan Sayın Turgut Özal’ın YASED Üyelerine Hitaben*

Yaptığı Konuşma. İstanbul: Okad Matbaacılık.

ÖZAL, Turgut (1988). *Başbakan Turgut Özal’ın TBMM-Yurtiçi Seyahatlerinde Yaptığı Konuşmaları 13.12.1987–12.12.1988*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

ÖZAL, Turgut (1992a). *Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Dış Politika ve Ekonomi Açılımlarından “Türkiye’nin Stratejik Öncelikleri” Adlı Uluslararası Sempozyumun Açılışında Yaptıkları Konuşma*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

ÖZAL, Turgut (1992b). *Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Marmara Kulübü Toplantısındaki Konuşmaları “Geleceğe Bakış”-“Değişim”*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

ŞAYLAN, Gencay (1995). *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge Yayınları.

TAYYAR, Ayşegül ve Çetin, Birol (2013). “Liberal Düşüncede Devlet”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 14 (1): 107-120.

ULUÇ, A.Vahap (2014). “Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal’ın Siyasi Düşüncesi”. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 12 (23): 107-140.

YAYLA, Atilla (1992). *Liberalizm*. Ankara: Turhan Yayınevi.

YAYMAN, Hüseyin (1998). *Kamu Yönetiminde Yeni Arayışlar ve Türk Kamu Yönetiminin Sorunları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

YILMAZ, Oğuz. “Yeni Sağ ve Devletin Değişimi”. oguzyilmaz90.files.wordpress.com/2012/01/yeni-sac49f-ve-devletin-dec49fic59fimi.pdf [erişim tarihi: 10.11.2016].